

Mia Korpiola

Nuoren Pehr Stenbergin levottomat unet (1775–1788)

Enteitä, painajaisia ja unien sosiaalisia merkityksiä

Ruotsin Länsipohjasta kotoisin oleva Pehr Stenberg (1758–1824) opiskeli papiksi ja filosofian maisteriksi Turun akatemiassa (1779–1789).¹ Hän aloitti elämäntaipaleensa Pehr Erikssonina, vähävaraisen talonpoikaisen neljätoistalapsisen perheen toiseksi vanhimpana vesana. Hän otti sukunimen Stenberg 12-vuotiaana opintielle päästyään.² Pehr Stenberg on tullut kuuluisaksi kirjoittamastaan 12 niteen mittaisesta elämäntarinasta ”Pett: Stenbergs Lefwernes beskrifning”. Kirjoitus kattaa hänen elämänsä viisi ensimmäistä vuosikymmentä, ja hän työsti sitä 45 vuoden ajan. Tätä lähes 5 000-sivuista tekstiä, joka oli suvun hallussa yli vuosisadan, säilytetään nykyään Tukholman Kuninkaallisessa kirjastossa.³ Sen toimitettu neliosainen kriittinen editio julkaistiin 2014–2016.⁴ Viittaan artikkelis-

sani toistuvasti painetun elämäkerran kahteen ensimmäiseen, Stenbergin lapsuudesta ja opiskeluajoista kertovaan osaan.⁵

Tämä ainutlaatuisen laaja elämäkertomus antaa monipuolisen kuvan kustavilaisen ajan arjesta ja kirjoittajan elämänpiiristä. Teksti pohjautuu sittemmin kadonneisiin päiväkirjamerkintöihin, jotka tekijä muokkasi myöhemmin omaelämäkerraksi liittäen siihen muitakin tekstejä kuten kirjeitä. Omaelämäkerralliset aineistot ovat tärkeitä kulttuurihistoriallisia lähteitä, ja Stenbergin kirjoituksia onkin tutkittu viimeisen vuosikymmenen ajan esimerkiksi kirjoittamisen, kaupunkitilakokemusten tai opiskelun näkökulmista.⁶ Tutkijoita ovat kiinnostaneet myös Stenbergin tunnekuvaukset.⁷ Ne taas liittyvät uniin, joiden tutkimukseen Stenbergin tekstit tarjoavat

1. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852. Pehr Stenberg*. Verkkojulkaisu 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=9716> (8.11.2022); Göran Stenberg, Pehr Stenberg. Teoksessa *Svenskt biografiskt lexikon* 33. Riksarkivet 2007–2011, 233–236; Fredrik Elgh & Göran Stenberg, Den långa bildningsresan. *Västerbotten* 2011:4, 3–9.
2. Elgh & Stenberg 2011, 3–4; Sven Björkman, ’Lefwernes beskrifningar är en lecture, som är både roande och nyttig för folk af alla stånd’. Om Pehr Stenbergs levernebeskrivning (1758–1807). *Sjuttonhundratals. Nordic Yearbook of Eighteenth-Century Studies* 13 (2016), 108–123, tässä 110–113.
3. Göran Stenberg, Leva, minnas, skriva, *Västerbotten* 2011:4, 15–19, tässä 16; Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt, Inledning. Teoksessa Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt (toim.) *Pehr Stenbergs levernebeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder I*. Forskningsarkivet vid Umeå universitet 2014, 9–14, tässä 9–12; Björkman 2016, 108; Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt, Pehr Stenberg och hans levernebeskrivning. En introduktion. *Historisk Tidskrift för Finland* 105 (2020), 117–125, tässä 117.
4. Pehr Stenberg, *Pehr Stenbergs levernebeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder I–IV*. Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt (toim.). Forskningsarkivet vid Umeå universitet 2014–2016.
5. Viitteet Stenbergin *Levernebeskrivningin* kahteen ensimmäiseen osaan on merkitty sulkeissa tekstin sisään, jotta ne eivät kuormittaisi liikaa viiteapparaattia. Teoksen osa on merkitty roomalaisella numerolla, sivut arabialaisilla numeroilla kaksoispisteen jälkeen.
6. Esim. Kristina Persson & Göran Stenberg, Brev som kreativ resurs i Pehr Stenbergs levernebeskrivning. *Historisk Tidskrift för Finland* 105 (2020), 176–208; Panu Savolainen, Stadsrummet och miljöupplevelsen i Pehr Stenbergs levernebeskrivning under studieåren i Åbo (1778–1789). *Historisk Tidskrift för Finland* 105 (2020), 209–233; Laura Hollsten, Kunskap, talang och alfarsam studering. Pehr Stenberg som student och informator i 1780-talets Åbo. *Historisk Tidskrift för Finland* 105 (2020), 146–175.
7. Ina Lindblom, Making Sense of Romantic Jealousy in Late 18th-Century Sweden. The Experiences of Pehr Stenberg. *Scandinavian Journal of History* 46:5 (2021a), 593–618; Ina Lindblom, Love as a Source of Illness in Late Eighteenth-Century Sweden. Examples from the Life Description of Pehr Stenberg. *Emotions: History, Culture, Society* 5:2 (2021b), 279–302.

tärkeän, joskin tähän asti hyödyntämättömän lähteen.

On arveltu, että ”elämänkuvauksen” tarkoitus oli aineistonkeruu ”ihmisen psykologisen kehityksen” syvempää ymmärtämistä varten. Pehr Stenbergin Turun opiskeluaikojen johtavaa tiedemiestä, professori Henrik Gabriel Porthania (1739–1804), on arveltu sen inspiraatioksi. Stenberg mainitsi kuulleensa Turussa vuonna 1782 Porthanin luennon omien sielunliikkeiden havainnoinnin ja dokumentoinnin tärkeydestä. Porthanin mukaan tarkat omaelämäkerralliset huomiot ja tunteiden kirjaaminen veisivät tiedettä eteenpäin. Stenberg otti Porthanin kannustuksesta vaarin (I:205, 388). Lisäksi hän sai inspiraatiota erään saksalaisen papin omaelämäkerrasta (I:344).

Omaelämäkerrallisesta kirjoittamisesta tulikin Stenbergille itsetutkiskelun ja -tuntemuksen väline. Toisaalta Stenberg puhuttelee tekstissään paikoitellen lukijaa suoraan (esim. I:17: ”Benägne Läsare!” ja ”Min Gunstige Läsare”). Hän koki itsensä esikuvaksi lukijalle niin hyvässä kuin pahassa ja toivoi, että muut välttäisivät hänen tekemänsä virheet (I:17). Pehr Stenberg ei alkuaan ryhtynyt kirjoittamaan omaelämäkertaansa julkaisuksi. Hän oli kuitenkin myöhemmin editoinut tekstiä mahdollisen julkaisun varalta. Julkaiseminen oli hänen mielestään mahdollista aikaisintaan kaksi vuosikymmentä hänen kuolemansa jälkeen ja silloinkin vain siten, että tietyt nimet sensuroitaisiin (I:205–206).⁸ Lopulta julkaisua saatiin odottaa lähes kaksi vuosisataa.

Päiväkirjojen kuvaamat keskustelut unista olivat osa arkipäiväistä tarinankerrontaa, ja erityisesti unet onkin mainittu Pehr Stenbergiä käsittelevässä kirjallisuudessa.⁹ Stenberg kirjasi elämäntarinaansa useita unia, joita hän itse oli nähnyt opiskeluvuosiensa aikana, samoin unia, joita hänen lähinnä säätyläisiksi katsottavat tuttavansa kertoivat nähneensä. Käsittelemänäni ajanjaksona 1758–1789 Stenberg on kuvannut 23

unta, joista 16 oli hänen itsensä näkemiä. Muiden näkemistä unista kaksi oli aatelisnaisten ja neljä säätyläismiesten, joista yksi oli aatelispoika. Yksi uni oli Stenbergin isän (tai vanhempien).

Tässä artikkelissa analysoin Pehr Stenbergin omaelämäkertaansa nuoruusvuosiltaan kirjaimia unikuvaus- ja unia koskevia pohdintoja. Nuoruus on uusien kokemusten ja mahdollisuuksien jännittävää ja levottomuutta herättävää aikaa. Stenbergillä se merkitsi perheen ja Uumajan jättämistä, opiskelua vieraassa miljöössä Turussa, seurustelua ylempisäätysten kanssa ja avioliittohaaveita. Analysoin, millaisia unia Stenberg kirjasi omaelämäkertaansa, kuinka hän työsti niissä haaveitaan ja huoliaan sekä millaisia merkityksiä hän ja hänen aikalaisensa unille antoivat.¹⁰ Paikoin analysoin lisäksi sitä, miten Stenberg ja hänen tuttavansa kertoivat ja keskustelivat unista sekä tulkitsivat niitä. Pohdin myös elämäntarinassa esitettyjen unitulkintojen lähteitä.

Niin miellyttävät kuin epämiellyttävätkin unet saattoivat herättää levottomuutta eri tavoin stimuloimalla tunteita sekä lietsomalla toiveita ja pelkoja. Koska unia pidettiin potentiaalisesti enteellisinä, käsittelemäni Stenbergin kirjattuja tulevaisuuden povauksia ja ennustuksia. Ne kontekstualisoivat enneunia ja uskoa niihin. Nuorella Stenbergillä oli epävarmat tulevaisuuden näkymät, joten enteillä ja unilla oli ehkä siksi hänelle erityinen merkitys. Päätän tarkasteluni siihen, kun Stenberg siirtyi nuoruudesta aikuisuuteen: pitkä opintopolku loppui, kun hän palasi maisterintutkinnon ja pappisvihkimyksen jälkeen Suomesta takaisin Ruotsiin työelämään ja uuteen, hieman seesteisempään elämäntilanteeseen.

Stenberg ei erotellut unia ja painajaisia kielellisesti, vaan käytti yleensä niistä sanaa ”dröm”.¹¹ Negatiivista attribuuttia unestaan hän käytti vain pari kertaa, mikä on luonnollista ruotsin sanan ”mardröm” ollessa myöhäisempää

8. Elgh & Stenberg 2011, 3, 8; Stenberg 2011, 17–19; Elgh, Stenberg & Wennstedt 2014, 9–14; Elgh, Stenberg & Wennstedt 2020, 117.

9. Stenberg 2011, 17; Alf Arvidsson, Everyday storytelling in the eighteenth century. Some examples from Pehr Stenberg's life description. *Fabula* 60:3–4 (2019), 336–353.

10. Esimerkiksi Stenbergin aikalainen, islantilainen pappi Sæmundur Hólm (1749–1821) piti unipäiväkirjaa ymmärtääkseen uniensa luonnetta, Már Jónsson, An Icelandic Noctuary of 1794. *Scripta Islandica* 71 (2020), 123–153, tässä 133.

11. Joskus painajaisiksi tulkittavista unista esimerkiksi ”[m]ärkwardig dröm” (I:320) tai ”besynnerlig dröm” (I:320; I:386). Positiivisista unista esim. ”intagande och ljufliga dröm” (I:326) tai ”roande dröm” (II:79).

perua.¹² Lukija (tässä tapauksessa tutkija) tulkitsee itse unen luonteen aiheen, näkijänsä reaktioiden ja kirjaajan kommenttien pohjalta. Olen jaotellut Stenbergin kirjaamat 23 unta Peter Burken luokittelun mukaisesti¹³ kolmeen kategoriaan: painajaisiin, miellyttäviin ja neutraaleihin uniin. ”Lefwernes beskrifningin” unista oli painajaisiksi katsottavia 10, 3 unta oli neutraalia ja 10 positiivisia. Jako ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. Uneksi- ja itse saattoi kokea unensa neutraaliksi tai jopa positiiviseksi, mutta siitä kuuleva henkilö ahdistavaksi, kuten Stenbergille kävi kerran. Uni saattoi myös yhtäkkiä vaihtaa luonnettaan esimerkiksi pelottavasta voimauttavaksi. Koska lähde ei aina kerro näkijänsä käsitystä unesta, tutkijan subjektiivinen tulkinta korostuu.

Ennustukset, enteet ja unet – kertomassa tulevaisuudesta vai vaikuttamassa ihmisten toimintaan?

Pehr Stenbergin suhde uniin oli kaksijakoinen kuten monella muullakin valistusajalla eläneellä ihmisellä. Tulevaisuuden ennustamispelit ja unet olivat 1700-luvun ihmisille viihdettä. Niillä oli kuitenkin vakavampi käänköpuoli. Unien tulkinta sekä tulevaisuuden ennustaminen erilaisten ajanvietteiden ja pelien kautta olivat esimodernin ajan ihmisille tapa pyrkiä hallitsemaan epävarmuutta, riskejä ja kuolemanpelkoa – tai ainakin lieventää niiden aiheuttamaa levottomuutta.¹⁴

Pehr Stenbergin elämä ilmensi hänen oman uskonnollisen vakaumuksensa mukaan Jumalan hyvyttä ja johdatusta (esim. I:19–20). Eräs Stenbergin ensimmäiseksi kirjaamistaan tarinoista käsitteli hänen varhaislapsuuttaan. Pahasti riisitaudin vaivaaman pikku Pehrin luultiin kuolevan tai jäävän vammaiseksi, mutta tuttavavaimo oli arvellut, että pienokaisesta tulee vielä pappi (I:20). Tämä loi vanhemmille toivoa paranemisesta. Myös Stenbergin sukulaismies oli ennustanut (spådom) hänen tulevaisuuden pappisuransa (I:146–147). Kirjoittaessaan elämästään Stenberg

oli jo pappi, joten hän pystyi näkemään tässä jumalallista predestinaatiota tulevasta elämänpolustaan.

Stenberg kirjasi muitakin ennustuksia ylös. Hän piti nuoruudessaan saamelaisnaisten maunauksia taikauskona ja kiisti näiden karjaa koskevan kirouksen toteutuneen, vaikka kaksi kadonnutta lehmää olikin saanut loppunsa tapaturmaisesti (I:152, 156–157). Stenbergin ollessa 17-vuotias vanha sukulaismies oli lukenut hänen kämmensä ja varoittanut tyttöjen narrattavaksi joutumisesta (I:85–86).¹⁵ Opiskeluaikanaan hän halusi kuulla kohtalonsa vanhalta turkulaisnaiselta, joka ennusti hänelle kämmenestä ja kahvinporoista. Nainen väitti, että Stenbergistä tulee varakas pappi, vaikka elämän puolivälissä tulipalo tuhoaisi tämän omaisuuden. Stenberg olisi kauniimman sukupuolen suosiossa ja hylkäisi hienon naisen ennen avioitumistaan kirkkoherran tyttären kanssa. Stenberg kiisti uskovansa tällaisiin ennustuksiin ja selitti halunsa tietää kohtalonsa turhamaisuudellaan (I:237). Samasta syystä Stenberg valoi uudenvuoden tinaa ajatellen tulevaa avioliittoaan. Riittävän kaunis tina edellytti häneltä useita valuja. Hän tulkitsi naista, miestä ja käärmettä esittävän lopputuloksen niin, että hänet lopulta palkittaisiin rakastettavalla puolisoilla jonkun henkilön suuttumuksesta huolimatta (I:367).

Stenberg kirjoitti vuosia myöhemmin, mitä Maskun Odensaaren kartanon lähistöllä asuva leskirouva oli ennustanut hänelle kahvinporoista (II:201). Ennustuksen mukaan eräs ilkeä, valheelinen ja kateellinen nainen yrittäisi estää Stenbergin avioliiton, mutta epäonnistuisi yrityksessään. Tämänkin Stenberg lienee kirjannut muistiin, koska sydämen asiat ja avioliitto olivat hänelle nuorena aikuisena lähes pakkomielle. Kun Stenberg muisti, että käen kukuntapuun alla seisomisen sanottiin tuovan onnea ja toteuttavan kolme toivetta, hän tietysti kokeili tätäkin. Hän kirjasi kolme haavettaan: että hän Jumalan armosta voisi

12. ”[O]behaglig dröm” (I:386) ja ”elacka drömmar” (II:180). Painajaiskäsitteen kehityksestä ks. Kaarina Kosken artikkeli tässä numerossa sekä Svenska Akademiens ordbok (<https://www.saob.se/>), hakusana ”mara”, https://www.saob.se/artikel/?unik=M_0157-0195.Ytoj&pz=5 (8.11.2022).

13. Peter Burke, *L’histoire sociale des rêves*. *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 28:3 (1973), 329–342, tässä 339.

14. Tarpeesta yrittää ennustuksilla hallita epävarmuutta, riskejä ja kuolemaa esim. Iris Ridder, *Dicing towards Death. An Oracle Game for Miners at the Falun Copper Mine from the Early Seventeenth Century*. *COLLEGIUM. Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences* 18 (2015): *Cultures of Death and Dying in Medieval and Early Modern Europe*, Mia Korpiola & Anu Lahtinen (toim.), 129–151.

15. Myös Björkman 2016, 118.

elää hyvin ja kuolla autuaana; että Luoja antaisi voimaa sekä viisautta toimia papinvirassa Jumalan valtakunnan laajentamiseksi; ja että Luoja soisi hänelle hyveellisen ja hurskaan vaimon sekä siten onnellisen avioliiton. Stenberg kirjoitti, että hän olisi halunnut lisätä puolison olevan hänen silloinen ihastuksensa neiti Antoinette Christine Fleming (1762–1834) (II:217–218).

Kirjatut unet ja keskustelut niistä olivat osa samaa epävarman tulevaisuuden levottomuudenhallintastrategiaa kuin ennustamispelitkin. Unet olivat sosiaalista toimintaa ja sellaisena yhteiskuntansa tuotteita. Ne herättivät erilaisia tunteuksia unennäkijöissä ja kuulijoissa.¹⁶ Uniaan kirjasivat myös useat oppineet, kuten kuuluisa ruotsalainen tiedemies, mystikko ja teologi Emanuel Swedenborg (1688–1772), englantilainen runoilija Samuel Taylor Coleridge (1772–1834) ja islantilainen pappi Sæmundur Hólm (1749–1821).¹⁷ Järkijattelu ja yliluonnollinen usko unien merkitykseen ja enteellisyyteen elivät rinnakkain 1700-luvun lopussa.

Pehr Stenberg kirjasi ensimmäisen oman unensa vuonna 1777 traumaattisen tapahtuman jälkeen. Marraskuisena sunnuntaina, kun Uumajan kirkossa oli luettu viimeisestä tuomiosta, hänen ystävänsä hukkui heikkoihin syysjähin luistellessaan. Vain myssy jäi pinnalle kellumaan, kun virta vei avantoon pudonneen nuorukaisen mukanaan jään alle. Järkyttävän uutisen jälkeisenä yönä Stenberg uneksi, että ystävä saatiin vedestä ja virkosi eloon. Uni loi vähän toivoa, vaikka Stenberg kiisti juurikaan välittävänsä unista.¹⁸ Kun ruumis saatiin lopulta ylös, mitään ei tietenkään ollut enää tehtävissä. Stenberg pohti yhdessä opettajansa vaimon kanssa, kuinka kukaan ei ollut aavistanut jumalanpalveluksessa, että kirkossa hilpeänä esiintyneelle nuorukaiselle oli jo samana iltapäivänä koittava viimeinen tilinteon hetki (I:108–109). Tämä antoi Stenbergille

aikheän jatkopohdintaan, kuinka ihmisten pitäisi äkkikuoleman varalta huolehtia sielunsa pelastuksesta.

Pehr Stenberg oli huolissaan, että hänen lukijansa pitäisivät häntä turhamaisena ja lapsellisena unien kirjaamisen takia. Hän kiisti monin paikoin ponnekkaasti uskovansa tai luottavansa niihin (I:398). Unipäiväkirjaa pitänyt Sæmundur Hólmkaan ei omien sanojensa mukaan uskonut uniin.¹⁹ Esimerkiksi tammikuussa 1787 Maximiliana Eleonora Carpelan (1748–1819) oli kertonut näkemästään unesta, jossa hänen vanha setänsä, kenraali Vilhelm Carpelan (1700–1788) oli kuollut. Unessa sukulaiset sekä Stenberg olivat surreet vainajaa vain vähän. Nainen oli sanonut pelkäävänsä unen käyvän pian toteen. Ilmeisesti lohdutukseen naista Stenberg oli kuitenkin kiistänyt unen enteellisyyden: kaikki tulisivat suremaan kenraalia (II:194–195).

Stenbergin sisäistä ristiriitaa suhteessa uniin kuvaa, että vaikka hän tavan takaa kiisti unien enteellisyyden, hän kertoi haluavansa kirjoittaa ne muistiin nähdäkseen, toteutuisivatko ne jotenkin (I:398). Hän väitti niiden useasti toteutuneen jopa unta seuraavana päivänä (I:398–399). Stenberg mainitsi esimerkkinä unen, jossa henkilö oli antanut hänelle hopearahoja. Samana päivänä hänen työnantajansa, majuri Odert Johan Gripenberg oli antanut hänelle palkkasaatavansa lisäksi hieman päälle yhden riikintaalerin. Aikaisemmin Stenberg oli nähnyt unessa vieraan tuntemattoman maatilan. Puoli vuotta myöhemmin majuri osti Havingin ratsutilan, jonka Stenberg nähdessään paikan oli tuntevinaan unensa kartanoksi (I:390). Hän kirjoitti toisaalla useasti havainneensa, että uneksittuaan kovasti arvostamastaan tai rakastamastaan henkilöstä hän oli hetimiten sattumalta tavannut jonkun hyvän ystävän tai tuttavansa (I:398). Vuosia myöhemmin papinsijaisena Nauvon seurakunnassa työs-

16. Burke 1973, 329–342; Ann Marie Plane & Leslie Tuttle, Review Essay. Dreams and Dreaming in the Early Modern World. *Renaissance Quarterly* 67 (2014), 917–931. Kaksijakoisesta suhtautumisesta uniin esim. Patricia Crawford, Women's Dreams in Early Modern England. Teoksessa Daniel Pick & Lyndal Roper (toim.) *Dreams and History. The Interpretation of Dreams from Ancient Greece to Modern Psychoanalysis*. Brunner-Routledge 2004, 91–104, tässä erit. 94–95; Ann Marie Plane ja Leslie Tuttle, Introduction. The Literatures of Dreaming. Teoksessa Ann Marie Plane & Leslie Tuttle (toim.) *Dreams, Dreamers and Visions. The Early Modern Atlantic World*. University of Pennsylvania Press 2013, 1–30, tässä 1–2, 5–7.

17. Burke 1973, 333; Ernst Benz, *Emanuel Swedenborg. Visionary Savant in the Age of Reason*, käänt. Nicholas Goodrick-Clarke. Swedenborg Foundation 2002, 152–154, 165–192; Már Jónsson 2020, 124, 132–133.

18. I:109: ”Om natten derpå drömde jag at man fick igen Boberg och at han kom till livs, hwilket gaf mig litet hopp; ehuru jag ej skötte så stort om drömmar.”

19. Már Jónsson 2020, 133.

kennellyt Stenberg uneksi lisäpalkkiosta seurakunnan kolehtirahoista, minkä hän saikin hie-
man myöhemmin. Hän ihmetteli, kuinka pian uni
oli toteutunut, ja toisti uniensa useasti käyneen
toteen (II:306, 315).

Teologian ylioppilaalle Raamattu ja kirkkohis-
toria tarjosivat esikuvia ja tulkintamalleja näyille,
profetioille sekä enneunille, joista etenkin Vanha
Testamentti sisälsi useita esimerkkejä.²⁰ Pappis-
vihkimyksen jälkeen ja maisteripromootionsa
kynnyksellä Stenberg itse koki Pyhän Hengen
läsnäolon, kun hän oli rukoillut pitkään Karjaan
kirkossa Jumalalta johdatusta tulevaisuudelleen.
Rukouksensa aikana hän uskoi moneen kertaan
kuulleensa siipien lepatusta yläpuoleltaan
kirkossa. Koska ei ollut näkynyt lintua, hän oli
tulkinnut Pyhän Hengen olleen läsnä ja Luoja
kuulleen rukoukset (II:366–368).

Koska Pehr Stenberg ja hänen aikalaisensa
ajattelivat unien potentiaalisesti ennustavan
tulevaa, ne vaikuttivat ihmisten käytökseen. Ker-
tomuksia unista saatettiin siksi käyttää myös toi-
veen ja mielipiteen epäsuoraan ilmaisemiseen
sekä yrityksiin vaikuttaa ihmisten käytökseen.
Stenbergin toimiessa kotiopettajana Carpela-
neilla hänellä heräsi tunteita itseään 10 vuotta
vanhempaa Maximiliana Eleonora Carpela-
nia kohtaan. Neiti Carpelan oli ensin torjunut
Stenbergin kosiskelun, minkä jälkeen Stenberg
oli kuullut tämän mainetta tahraavia huhuja.²¹
Siksi Stenberg otti tähän etäisyyttä. Neiti Carpe-
lan vaikutti Stenbergin mielestä huolestuneen
etäisemmistä väleistä. Ensiksi hän ennusti Sten-
bergille kahvinporoista surua (II:180). Tämän
jälkeen neiti Carpelanin veljenpoika, Stenbergin
nuori oppilas, väitti nähneensä unta Stenbergin
palkanalennuksesta. Nuoren Carpelanin mukaan
Maximiliana Eleonora oli unessa uhannut sopia
kenraali Carpelanin kanssa, että Stenbergin epä-
vakaan luonteen vuoksi palkka alennettaisiin
33 riikintaalerista 16 killingistä 33 riikintaaleriin
(II:201).

Stenberg reagoi tähän epäilemällä pojan unen
aitoutta. Hän uskoi, ettei pojan tarina unesta
ollut tosi, vaan että neiti Carpelan oli manipuloi-
nut veljenpoikansa kertomaan keksitystä unesta
vaikuttaakseen Stenbergin toimintaan. Vaikka

Stenbergin kiinnostus olikin jo laantunut, luuli
tämä naisen toivovan tunteiden elpymistä ja
Stenbergin kääntymistä taas hänen puoleensa
ainakin oman taloudellisen etunsa vuoksi. Unesta
kertomisella pyrittiin luultavasti vaikuttamaan
käytökseen silloinkin, kun Stenbergin isä kirjoitti
uneksineensa useasti poikansa kotiinpaluusta.
Hän halusi välittää pojalleen viestin, että tätä
rakastettiin, ikävöitiin ja toivottiin käymään. Kirje
vaikutti halutusti: se lisäsi Stenbergin koti-ikäväää
ja pohdintoja kotona vierailusta (I:448). Visiitti
toteutuikin aikanaan.

Koska unien ajateltiin olevan mahdollisia
enteitä tulevasta, niillä oli toisinaan valtaa ihmis-
ten emootioihin, asenteisiin ja käyttäytymiseen.
Siksi keskustelussa esitetyt kertomukset unista ja
niiden tulkinnoista saattoivat toisinaan olla keino
(yrittää) vaikuttaa toisiin ihmisiin 1700-luvulla.
Vaikka uniin luottaminen oli Stenbergin mie-
lestä järjetöntä, niitä ei pitänyt hänen mukaansa
ylenkatsoakaan, koska ne saattoivat saada selityk-
sensä ajan myötä (I:390). Unien potentiaali vai-
kuttaa ihmisiin toteutui siis toisinaan Stenbergin
muistelmissa.

Kotiopettajan toiveunia ja painajaisia erisäätyisestä lemmeistä

Pehr Stenberg toimi vuosikausia kotiopettajana
useissa suomalaisissa aatelisperheissä rahoit-
taakseen opintonsa. Hän rakastui säännön-
mukaisesti perheiden tyttäriin tai lähisukulai-
siin. Stenbergin tunteet inspiroivat hänen uni-
aan: ne olivat useimmiten miellyttäviä, kuten
lemmenhetkiä rakastetun kanssa, mutta joskus
levottomia painajaisia siitä, että hänen epäsää-
tyinen rakkautensa oli paljastunut. Joitain mär-
kiäkin unia Stenberg kirjasi nähneensä.

Ensimmäisessä työpaikassaan hän rakastui
naapuruston Aminoffien aatelisperheen van-
himpaan tyttäreen (esim. I:254). Opettaessaan
seuraavaksi majuri Gripenbergin poikia hän
rakastui näiden sisareen Albertina Eleonoraan
(1763–1836). Stenbergin tunteita neiti Carpelania
kohtaan käsiteltiinkin jo yllä. Köyhän teologian
opiskelijan haaveet avioliitosta aatelisneidon
kanssa olivat tuohon tuomittuja, vaikei hän
tätä itse ymmärtänytkään. Aateliset ihastuksen

20. Esim. 1. Moos. 37:5–11, Daniel 2:1–47. Tästä lisäksi esim. Plane & Tuttle 2013, 9–10; Pigman 2019, 87–88; Már Jónsson 2020, 136.

21. Tästä myös Lindblom 2021b, 300.

kohteet inspiroivat lukuisia kirjattuja unia toisin kuin ahvenanmaalainen ”mademoiselle Wallin”, jota Stenberg kosi useasti 1788–1789. Pehr Stenbergille epäsäätyinen rakkaus muodostui toistuvaksi levottomien unien teemaksi etenkin hänen tultuaan Gripenbergeille. Tutkijat ovatkin todenneet Stenbergin avioliittohaaveiden olleen koulutus- ja sivistystavoitteiden rinnalla koko Suomessa oleskelun ajan.²² Stenbergin pitkä oleskelu yläluokkaisissa perheissä avasi ehkä uusia mahdollisuuksien ovia, ajatuksen, että hän voisi avioliiton kautta nousta parempaan asemaan. Toisaalta aatelistolouksissa asuminen kasvatti hänen sosiaalista alemmuudentuntoaan ja paljasti tehtyjä etikettivirheitä (esim. I:327–329).²³

Ensimmäisen lemmenunensa Stenberg kirjasi vuonna 1780, kun hän yöpyi Aminoffien katon alla Poikon kartanossa. Stenberg oli loikoillut pehmeässä rymättyläläisessä vieraskamarin vuoteessa haaveillen ihastuksestaan ennen nukku- maanmenoa. Yöllä hän näki unta tästä. Tytön leskeytynyt äiti laittoi tyttärensä käden Stenbergin kädelle sanoen haluavansa näin palkita Stenbergin kunnollisuuden (beskedlighet).²⁴ Kun Stenbergille ennustettiin korteista hänen olevan kovasti naisten mieleen, hän sai tästä voimaa ihastuksen tunteisiinsa neiti Aminoffia kohtaan (I:255). Vaikka Stenberg kielsi jälleen luottavansa uniin ja koki öisten näkyjensä olevan illan haaveilujensa jatkumoa, hän tunnusti unensa lisäävän kiintymystä tyttöä kohtaan (I:278–279). Silti epäsäätyisen avioliiton mahdottomuus masensi häntä.

Majuri Gripenbergilla taas oli ensimmäisestä avioliitostaan neljä tyttäret. Stenbergin edeltäjä oli salaa kihlautunut heistä vanhimman kanssa ja saanut lähtöpassin (I:312–313, 322–323). Stenbergin oma mielitietty oli tyttäristä toiseksi nuorin. Ensimmäisessä neitosiin liittyvistä unistaan tammikuussa 1781 Stenberg uneksi heränneensä siihen, että toiseksi vanhin neideistä, Johanna Gustava, suuteli hänet hereille (I:320–321). Unessa Stenberg havahtui majuri Gripenbergin salissa, jossa kaikki tämän neljä täysikasvuista tyttäret ympäröivät häntä. Johanna Gustava puhui hänelle hellästi, ja muutkin katselivat häntä suo-

peasti välinpitämätöntä Evaa lukuun ottamatta. Sitten huoneeseen tuli rouva Gripenbergin kama-ripiika, joka kanteli tästä majurille.

Unisiirtymä heitti Stenbergin yksin ulos pihalle. Siellä suuttunut majuri haastoi hänet oikeuteen, jonka tuomareina istui kunnian- arvioisia vanhoja herroja tuntemattomassa, majurille kuuluneessa kartanossa. Sen piirteitä Stenberg kuvasi tarkoin. Neitien Gripenbergin ollessa sisällä kartanossa hän käveli ulkopuolella edestakaisin toivoen tapaavansa ”oman neitinsä”. Vihdoin kaksi nuorinta Gripenbergin tyttäret tuli ulos. Stenberg joutui sitten itse tuomarien kuultavaksi vailla tilaisuutta keskustella neitien kanssa. Hänellä ei ollut juuri sanottavaa puolustukse- seen. Tuomarikomissio vetäytyi taas sisään, kunnes tuomarit ja majuri Gripenberg astuivat ulos taluttaen kädestä nuorinta tyttäristä, Magdalena Julianaa. Majuri antoi tytön käden Stenbergille. Komissio oli päättänyt Stenbergin saavan tämän puoliso- kseen. Stenberg olisi ennemmin toivonut ”omaa neiti Albertinaansa” mutta oli kuitenkin tyytyväinen tulokseen. Hän talutti tyttöä käsi- kynkässä tasaista tietä pitkin, kunnes he tulivat suurelle kivikirkolle, joka muistutti Uumajan maaseurakunnan kirkkoa. Pari asteli kirkon suun- taisia, pappilaan johtavia kiviportaita. He tulivat kiviholville tai huoneeseen, jossa oli kivilattia. Siinä puolestaan oli muutamia pieniä neliön- muotoisia reikiä. Stenberg jäi huoneeseen unen päättyessä.

Pian sen jälkeen Stenbergillä oli miellyttä- vämpi uni neiti Gripenbergistä heti mietiskel- tyään illalla rakkauttaan tähän (I:326). Hän ei voi- nut luopua toivostaan saada tämä vaimokseen, vaikka majuri-isän suostumuksen saaminen liittoon olisikin vaikeaa. Kiitollisena hän luotti kohtalonsa Jumalan käteen. Yöllä hän näki ”kau- nista ja ihanaa” unta heräämisestä siihen, että Albertina oli polvillaan hänen sänkynsä vieressä. Tyttö oli tarttunut hänen käteensä suudellen sitä lempeästi ja puhellen hänelle hellästi. Stenberg arveli unen seuranneen edellisen illan ”eloisista tunteista”. Toistettuaan, ettei koskaan ollut luotta- nut uniin, hän kuitenkin kehotti lukijaa kuvittele- maan, millaisen vaikutuksen uni oli tehnyt nuo-

22. Elgh & Stenberg 2011, 6; Stenberg 2011, 17–18; Björkman 2016, 114–115; Arvidsson 2019, 345–347; Lindblom 2021b, 283–284.

23. Ks. myös Hollsten 2020, 163–166; Jennica Thylin-Klaus, Pehr Stenbergs två resor. *Historisk Tidskrift för Finland* 105 (2020), 234–242, erit. 238–239.

24. Sanalla ”beskedlighet” on monia merkityksiä, mm. hyvyys, tyyneys, rauhallisuus, ystävällisyys ja vaatimattomuus. Svenska Akademiens ordbok, http://www.saob.se/artikel/?unik=B_1325-0204.320Y (8.11.2022).

reen sydämeen. Uni täytti hänet ilolla, eikä hän ollut voinut pitää sitä muuna kuin onnekaana ennusmerkkinä. Maaliskuun 1782 lopussa Stenberg kirjasi, kuinka hän oli unessa ollut Albertinan kanssa kävelemässä käsikynkkää maantiellä Haistilan kartanon lähellä. Tätä seurasi samana päivänä iloinen jälleennäkeminen hyvän ystävän kanssa (I:398).²⁵

Uniin liittyivät myös nuoren Stenbergin satunnaiset tahattomat yölliset siemensyöksyt (evacuationes involuntaria nocturnæ) (I:444–445). Ne hän kirjasi ylös vilpittömyyden hengessä, joskin häveliäisyssyistä latinan kielellä. Papiksi opiskelevaa ja siveellistä elämää tavoittelevaa Stenbergiä ejakulaatiot huolestuttivat. Tosin Emanuel Swedenborgin kirjasi unipäiväkirjaansa eroottisia unia.²⁶ Teologit olivat pohtineet märkien unien moraalista dilemmaa jo varhaisten kirkkoisien ajoista lähtien. Oliko seksuaalisesti virittyneen unen näkeminen ja yöllinen siemensyöksy laskettavissa näkijänsä synniksi, synnittömäksi vai jotain siltä väliltä?²⁷ Stenberg kuitenkin lohdutautui ajatuksella, että siemensyöksyt tapahtuivat tahdonvastaisesti ja olivat tulkittavissa ihmisen sisäsyntyisen heikkouden ilmaukseksi.

■ Kuva 1. Uumajan maaseurakunnan kirkko (Backenkyrkan) koillisesta päin. Unessa Pehr Stenberg käveli yhdessä Magdalena Juliana Gripenbergin kanssa vanhalle kivikirkolle, joka muistutti Uumajan maaseurakunnan keskiaikaista kivikirkkoa. Valokuva Ekdahls norrländska samling -kokoelmassa säilytettävästä piirroksesta, Riksantikvarieämbetet, Ruotsi. Wikimedia Commons.

Möhemmin Stenberg näki kummallista – ilmeisesti taas seksuaalivärätteistä – unta (besynnerlig dröm) nukuttuaan opiskelijaystävänsä kanssa. Tämä inspiroi Stenbergiä keskustelemaan saman ystävän kanssa inhimillisestä hauraudesta sekä uskonnon ja järjen roolista synnin sekä eläimellisten halujen hillitsijöinä (I:445). Ilmeisesti levottomat unet edustivat näitä syntisiä haluja.

Syksyllä ja talvella 1782–1782 Stenberg näki muitakin rauhattomia unia. Lokakuun painajaisessa majuri Gripenberg oli saanut vihiä kotiopettajansa luvattomista tunteista tytärtään kohtaan. Tästä suuttuneena Gripenberg oli vanginnut miehen kartanoonsa. Stenberg heräsi levottomana, mutta erittäin huojentuneena huomattessaan kaiken olleen vain unta (I:444). Toisessa painajai-

25. I:398: "I slutet af Martii Månad drömde jag en natt huru jag promenerade på Landswägen österut ifrån Haistila och ledde min Fröken under armen och hade derwid öfvermåttan nöjsamt m. m.:"

26. Benz 2002, 178, 184.

27. Esim. James A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*. University of Chicago Press 1987, 166, 400–401; Charles Stewart, *Erotic Dreams and Nightmares from Antiquity to the Present*. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 8:2 (2002), 279–309; G. W. Pigman III, *Conceptions of Dreaming from Homer to 1800*. Anthem Press 2019, 75–83, 90. Eroottisista unista myös Charis Messis, *Fluid Dreams, Solid Consciences*. *Erotic Dreams in Byzantium*. Teoksessa George T. Calofonos & Christine Angelidi (toim.) *Dreaming in Byzantium and Beyond*. Ashgate 2014, 187–205.

sessä majuri oli kuullut Stenbergin ihastuksesta ja oli aikeissa lyödä häntä. Stenberg heräsi taas erittäin helpottuneena, mutta pelkäsi unen toteutumista, jos majuri saisi kuulla hänen tunteistaan. Varovaisuus olisi tärkeää (I:450). Stenberg koki ehkä unensa enteellisinä. Gripenbergit eivät näet suinkaan hyväksyneet pennitöntä ex-kotiopettajaansa tyttärensä kosijaksi ja kirjeenvaihtokomppaniksi, kun tämän ihastus valkeni heille.

Vietettyään väli vuoden kotiseudullaan Stenberg palasi Suomeen jatkamaan opintojaan. Hän ei silti ollut unohtanut Albertinaa, josta uneksi taas syksyllä 1785 (II:95). Unessa Stenberg pyysi puolisoonsa tyttöä, joka vastasi lempeästi kosijalleen: ”En halua sanoa ei, mutten myöskään uskalla sanoa kyllä.”²⁸ Stenbergin kosiouksen kohde hieman ennen tätä oli Christina Juliana Rabenius (1766–1828), Stenbergin ”suloinen toive” (II:79). Unessa hovioikeudenneuvos Georg Ehrenmalm (1722–1807) ja tämän vaimon sisarentytär neiti Rabenius suhtautuivat suopeasti kosintaan. Stenberg totesi piristyneensä unesta, ja toivoi sen enteilevän hyvää. Aikaisemmin hän oli kuullut neidin kosijoita koskevan ennustuksen, johon kiisti uskovansa. Silti hän spekuloi, oliko hän ennustuksen tarkoittama toinen vai kolmas kosija (I:499). Pikainen lähtö talosta kuitenkin odotti työnantajan saatua tietää Stenbergin tunteista neitoa kohtaan. Ennustuskaan ei toteutunut, kun neiti Rabenius kuoli naimattomana.

Stenbergin muuttuneet tunteet myöhempää ihastusta, neiti Carpelania kohtaan ahdistivat häntä kovasti. Siksi hän kirjoitti nähneensä painajaisia (oroades af elacka drömmar), joista eräessä häntä oli ammuttu kummankin käsivarren läpi (II:180). Vaikka Stenberg yritti kuitata ne vain ”merkityksettömiksi tai vähämerkityksellisiksi” uniksi, hän myönsi niiden huolettavan ja surettavan itseään. Erityisesti häntä masensi vanhan ja köyhän luutnantin uni, jossa Stenberg ja neiti Carpelan avioituivat (II:180). Unesta ahdistunut ja tuskainen Stenberg päätyi itkemään salaa. Aikalaiset kokivat yleisesti, että lemmensurut vaikuttivat niistä kärsivien terveyteen ja mielialaan, minkä Stenberg itsekin osoitti käytöksellään todeksi.²⁹

Stenberg työsti ajatuksia ja mielialoja paljon unissaan. Ne taas vaikuttivat häneen vahvemmin kuin mitä hän myönsi. Osoituksena tästä Stenberg kirjasi tiiviimmin uniaan (9 hänen 16 unestaan) tammikuusta 1781 tammikuuhun 1783. Tällöin hän haaveili liitosta neiti Albertina Eleonoran kanssa toimiessaan kotiopettajana Gripenbergillä. Toinen intensiivinen unien kirjaamiskausi (neljä unta, josta yksi hänen omansa) ajoittui joulukuusta 1786 tammikuulle 1787. Tällöin hän teki henkistä eroa ihastuksestaan neiti Carpelanista.

Stenberg ei suinkaan ollut ainoa tulevasta puolisostaan uneksija. Lääkäri Urban Hjärne (1641–1724) oli suunnitellut avioituvansa varakaasti, mutta unessa hän viettikin häitään kauniin ja nuoren, mutta köyhän neidon kanssa. Vuonna 1676 uni toteutui, ja myöhemmin Hjärne kertoi asiasta omaelämäkerrassaan.³⁰ Stenbergin vaihtuviin aatellisneitoihin liittyvät romanttiset haaveudet ja levottomat painajaiset päätyivät omaelämäkertaan siltä varalta, että lemmen tunteet saisivatkin vastakaikua. Myöhempi avioliitto olisi tehnyt niistä enteellisiä.

Taistelu käärmettä tai tulta vastaan – enneunia rakkaudesta ja avioliitosta

Vuonna 1775 Stenbergin kaunistu serkkutyttöä Magdalena Nordströmiä (1756–1804) kosiskeli moni mies. Eräs heistä, Uumajan kaupunginurkuri Carl Stenman (1745–1827), kertoi unensa Magdalenan äidille ja Stenbergille (I:88). Uni oli Stenbergin kirjaamista unista aivan ensimmäinen. Siinä Carl Stenman istui vanhan purjealuskuksen kajuutassa, kun sinne kiemurteli iso käärme, jota mies ei intensiivisestä taistelustaan huolimatta onnistunut surmaamaan. Sitten uni siirsi hänet Nordströmien naapuritaloon, jossa hän jatkoi kauan kamppailua käärmettä vastaan. Hän ei kuitenkaan kyennyt muistamaan, päättyikö taisto lopulta hänen voittoonsa vai ei.

Magdalenan äiti tarjoutui tulkitsemaan unta, ja tähän tarjoukseen Carl Stenman tarttui mielellään. Äiti väitti olevan yleisesti tiedettyä, että käärmeitä ja tulipaloja käsittelevät unet tarkoittivat rakkautta, mutta tulkinta edellytti tietoa siitä, kuinka uni päättyi. Käärmeen surmaami-

28. ”Nej vill jag icke gifwa; men ja wågar jag icke.” Kursiivi alkuperäinen.

29. Esim. Lindblom 2021b.

30. Äldre svenska biografier, 5. *Urban Hjärnes själfbiografi*. Uppsala Universitets årsskrift 1916, Program 4:2, 162–163.

nen enteili menestyksestä kosintaa, kun taas käärmeen pakeneminen paikalta vahingoittumattomana merkitsi kosiskelun tuloksettomuutta.³¹ Vastaavasti irti päässeen tulen onnistunut sammuttaminen oli tulkittavissa kosinnan kariutumiseksi, epäonnistuminen tulipalon suitsimisessa puolestaan menestykseksi kosiorintamalla. Tähän ei Stenman vastannut mitenkään. Seuraavana päivänä visiitillä ollut Carl Stenman ja Magdalena jäivät kuitenkin pitkäksi aikaa kahden keskustelemaan porstuaan. Neidon äiti esteli miestänsä menemästä ulos, koska hän halusi nuorelle parille kahdenkeskistä aikaa. Pehr Stenberg tulkitsi tämän niin, että urkuri Stenmanin uni alkoi käydä toteen. (I:88). On mahdollista, että Stenman ja hänen mielittynsä äiti kommunikoivat unikeskustelun kautta epäsuorasti edellisen tunteista jälkimmäisen tytärtä kohtaan. Jos näin oli, se ei kokemattomalle Stenbergille sellaisenaan näyttäytynyt.

Koska Stenberg muutti pian toisen sukulaisen luo asumaan, hän yllättyi kuullessaan parin viikon kuluttua kirkossa (I:90), kuinka Carl Stenmanin ja kauniin Magdalena-serkun avioliittokuulutukset julkistettiin. Kun Stenberg onnitteli kihlaparia, täti ihmetteli tulevalle vävypojalleen Carl Stenmanille, kuinka erikoista oli, että hänen tulkitemansa uni olikin koskenut hänen omaa tyttärtään. Täti myös väitti olleensa tällöin tietämätön kosinnasta. Nuorelle Stenbergille Magdalenan ja Carl Stenmanin häät saattoivat antaa esimakua siitä, kuinka unet saattoivat ennustaa menestystä rakkaudessa ja avioliittohaaveissa. Teema tuli tutuksi hänen tulkitessaan nuoruusvuosiensa rakkausunia ja -painajaisia.

Vuonna 1782 Stenberg kirjasi nähneensä itse painajaisen taistelusta käärmettä vastaan (I:398). Unessa hän oli istunut tuolilla kamarinsa ikkunan ääressä, kun suurehko käärme oli rajusti luikerrellut hänen jalkojensa ympäri. Huoneessa oleva kaakeliuuni oli muuttunut palavaa puupilkettä täynnä olevaksi liedeksi (spis). Liekit eivät olleet korkeita, mutta hiillos hehkui kuumana. Stenberg yritti tuntemattoman herran avustuksella nostaa käärmettä tuleen kepein ja pihdein. Karkuun pyrkinyt käärme saatiin pitkän kamppailun lopuksi

■ Kuva 2. Kaksi Pehr Stenbergin kirjaamaa unta kuvasi taisteluita käärmeitä vastaan. Ranskalainen Claude Audran III (1658–1734), punaliitupiirros. Mies nuijimmassa käärmettä. Inventaarionumero NMH CC 2374, Valokuva: Cecilia Heisser/Nationalmuseum, Ruotsi.

siirrettyä tulisijaan ja pidettyä siellä, kunnes se paloi hengiltä. Kun kuollut matelija vedettiin takaisin lattialle, sen kyljestä valui verta ja visvaa. Sitten uni siirsi Stenbergin nukkumaan sänkyynsä, kun vieras herra nosti kuolleen käärmeen käteensä ja asetti sen nukkujan paljaalle rinnalle. Käärmeen kylmyys värisytti Stenbergiä, mutta hän ei pelännyt. Stenberg kirjoitti haluavansa tulkita painajaisensa tätinsä ohjeen mukaan niin, että hänen rakkautensa neiti Albertina Gripenbergiin päättyisi onnellisesti.

Stenbergin tädin lisäksi toinenkin vanhempi ja sosiaalisesti ylempi nainen tulkitsi hänelle unta. Kun Stenberg istui emäntänsä, vapaaherratar Katarina Sofia Carpelanin (o.s. Strengberg, k. 1826) kamarissa, tämä kertoi hänelle hieman aiemmin näkemästään painajaisunesta (II:104). Vapaaherratar oli toisessa, Rymättylän Pakinai-sissa sijaitsevassa kartanossaan, jossa tuli oli irti toisessa rakennuksessa. Se paloi maan tasalle.

31. 1700-luvun englantilaisista käärmeunista, joissa käärme on joskus tulkittu falliseksi symboliksi, esim. Phyllis Mack, *Dreaming and Identity in the British Enlightenment*. Teoksessa Ann Marie Plane & Leslie Tuttle (toim.) *Dreams, Dreamers and Visions. The Early Modern Atlantic World*. University of Pennsylvania Press 2013, 207–225, tässä 218–219. Ks. myös Stewart 2002, 284.

Kun nainen jonkun ajan kuluttua sekoitti hiiltyneeksi luulemaansa tuhkaa, sen alta paljastuikin vielä kätkeytyä tulta. Sitten toinenkin rakennus syttyi tuleen mutta sammui itsekseen, kun katto oli palanut. Vapaaherratar Carpelan tulkitse unensa Stenbergille seuraavasti: ”Sanotaan, että, kun nähdään unta tulesta, se merkitsee rakkautta. Saa nähdä, mitkä häät vielä täällä saamme.”³² Stenberg oli ajatellut (II:104), ettei ainakaan hän uskonut toteuttavansa unen ennustusta (spådom). On mahdollista, että vapaaherratar kertoi täysin spontaanisti unestaan. Stenbergin omaelämäkerrassa on kuitenkin esitetty, että joillain maininnoilla nähdystä unista oli syvempiäkin tarkoituksia. Siksi ei liene mahdotonta selittää vapaaherrattaren kertomusta unestaan ja sen tulkinnasta tunnusteluna. Hän saattoi käyttää unikeskustelua luodatakseen sen avulla Stenbergin reaktioita, havaintoja tai mahdollisia tunteita talon väkeen tai Carpelanin sukuun kuuluvaa naista kohtaan. Niitä ei tällöin vielä ollut, joskin niitä kehittyi ajan mittaan.

Unientulkintaoppaiden vai suullisen tulkintatradition varassa?

Mistä Stenbergin kirjaamat erilaiset unien tulkinnat olivat peräisin? Stenberg ei mainitse, että hän tai hänen keskustelukumppaninsa olisivat lukeneet unientulkintaoppaita. Niitä ja kirjoituksia enneunista oli laadittu vuosituhansien ajan antiikin Intiasta, Egyptistä, Mesopotamiasta ja Kreikasta lähtien.³³ Varhaisen uuden ajan Ruotsissakin oli saatavilla ruotsinkielisiä unien tulkintakirjoja. Esimerkiksi vuonna 1690 painettu ”En ny Drömme-book” tulkitse tulen näkemisen, tuleen joutumisen tai talon palamisen vahingon

enteiksi. Toisaalta tulen palamisen näkeminen merkitsi ”vihaa ilosta” (Wrede aff Glädie).³⁴ Kyytai tarhakäärmeistä uneksiminen puolestaan lupasi pian saatavaa suurta rikkautta.³⁵

Toisessa ruotsalaisessa unien tulkintakirjassa ”Ny Apomasaris Dröm-Book” (1701), jossa esiteltiin muinaisten intialaisten, egyptiläisten ja persialaisten unien tulkintaperinnettä, tulkittiin käärmeiden merkitsevän suuria tai pieniä vihollisia riippuen niiden koosta. Käärmeiden surmaamiseen päättynyt taistelu merkitsi vihollisen kukistamista Jumalan avulla. Talon palaminen poroksi puolestaan symboloi sitä, että talon herra tai -väki kuolisi(vat) joko sodan tai taudin vuoksi tai että valtakunnan hallitsija rankaisisi talon omistajaa.³⁶ Vuonna 1783 julkaistu swedenborgilaisen August Nordenskiöldin (1754–1792) ”Oneiromantien, eller Konsten at tyda drömar” puolestaan antoi käärmeille useita merkityksiä, kuten oveluuden, petoksen, erehdyksen, ihasituksen ja häikäistymisen, pahuuden sekä aistillisuuden.³⁷ Nordenskiöld selitti pienen tulen tarkoittavan onnea, mutta suuren tulen puolestaan onnettomuutta. Pahat henkilöt paloivat vihan ja koston liekeissä, hyvät taas rakkauden ja laupeuden tulella.³⁸

Kolmen yllä mainitun ruotsalaisen unikirjan käärmeisiin ja tuleen liittyvät selitykset eivät selvästikään olleet Pehr Stenbergin tuttavien tulkintojen pohjalla. Siksi selityksiä on etsittävä suullisesta unientulkintaperinteestä tai kulttuurista yleisemmin. Raamatussa käärme oli houkutelut Aatamin ja Eevan syntiinlankeemukseen, ja se oli paholaisen, ruumiillisten halujen ja houkutuksen symboli.³⁹ Tulipalouneet ovat helposti yhdistettävissä lemmen liekkeihin ja palavaan rakkauteen.

32. ”De säga, at när man drömmer om eld, så betyder det kärlek; få se hwad wi få för bröllop här.”

33. Esim. Charles Stewart, *Dreams and Desires in Ancient and Early Christian Thought*. Teoksessa Daniel Pick & Lyndal Roper (toim.) *Dreams and History. The Interpretation of Dreams from Ancient Greece to Modern Psychoanalysis*. Brunner-Routledge 2004, 37–56, tässä erit. 41–44; Steven M. Oberhelman, *The Dream-Key Manuals of Byzantium*. Teoksessa George T. Calofonos & Christine Angelidi (toim.) *Dreaming in Byzantium and Beyond*. Ashgate 2014, 145–159; Pigman 2019, 15–84.

34. Nimetön, *En ny Drömme-book, Thet är Uthläggelse på Drömmer, Och på hwilka man skal achta. Nu på Nytt försvenskat och förbättrat*. Lund 1690, 3v, 5.

35. Nimetön, *En ny Drömme-book* 1690, 6v.

36. Nimetön, *Ny Apomasaris Dröm-Book, They är En upsats på allehanda slags Drömmar Hwilka Man icke allenast efter the Indianers, Persers och Aegyptiers lära, har befunnit sanne, utan och af långlig förfarenheet och noga upteknande förmärkt, ofehlbart träffa in med sine uttydningar [...] af Heliander*. Nathanael Goldenaus Tryckerij 1701, 158–163, 254–255.

37. Nimetön [August Nordenskiöld], *Oneiromantien, eller Konsten att tyda drömar II*. Stolpiska tryckeriet 1783, 87–88. Nordenskiöldistä enemmän Martti Blåfield, Nordenskiöld, August. Teoksessa *Biografiskt lexikon för Finland*, <http://www.blf.fi/artikel.php?id=6283> (8.11.2022).

38. Nimetön [August Nordenskiöld], *Oneiromantien, eller Konsten att tyda drömar I*. Stolpiska tryckeriet 1783, 52.

39. Esim. 1. Moos. 3:1–15.

Toisaalta tulipalot olivat halkolämmityksen ja puutalojen maailmassa ainainen uhka, joka toteutuessaan tuhosi kokonaisia kaupunkoja näiden asukkaiden omaisuuden haihtuessa savuna ilmaan. Molemmat vaarat olivat 1700-luvun ihmisille todellisia. Stenberg oli itse seurannut tulipalon riehuntaa Turussa opiskellessaan. Lisäksi eräänä yönä syyskuussa 1782 hän heräsi Haistilan kartanon kamarissaan siihen, että huone oli täynnä savua. Kartanorakennuksen panimotuvassa oli syttymässä tulipalo, jonka Stenberg sai onnekaasti sammutettua (I:441–442). Hänellä oli myös omakohtaisia kokemuksia käärmeistä. Esimerkiksi kasvitieteellisellä opiskelijaretkellä Turun Akatemian professorin kanssa vuonna 1783 opiskelijat tappoivat käärmeen, jonka professori nylki (I:478).

Stenbergin kirjaamat unet olivat erittäin konkreettisia ja pohjasivat hänen omaan kokemusmaailmaansa. Vaikka niissä oli unisiirtymää paikasta toiseen, mitään kovin mielikuvituksellista tai fantastista ei niissä ollut toisin kuin esimerkiksi Swedenborgin ja englantilaisen pappismies Ralph Josselinin (1616–1683) apokalyptista symboliikkaa sekä Sæmundur Hólmin puhuvia irti leikattuja päitä, paholaisia ja eläimiä sisältävissä unissa.⁴⁰ Unimaailma käsitteli – ymmärrettävää kyllä – hänen pelkojaan ja tunteitaan osin itse koettujen kokemusten ja mielikuvien, osin laajemman kulttuurisen kehikon kautta. Olihan unimaailman tulkinta osa aikakautensa kollektiivista kulttuuria.

Valtiollisia unia ja väkivaltaisia painajaisia

Vaikka valtaosa Pehr Stenbergin kirjaamista unista liittyikin rakkauteen, jotkut häntä huolestuttaneet unet käsittelivät kokonaan muita aiheita. Stenberg oli syyskuussa 1782 saanut ystävältään kirjeitse tiedon, että kuningatar oli synnyttänyt prinssin, Smålandin herttua Karl Gustavin (1782–1783) (I:439). Kevättalvella 1783 hän uneksi olevansa Tukholman kuninkaanlinnassa isossa pimeässä huoneessa, jossa oli erilaisia ihmisiä. Kaikki odottivat jotain kamarista, minkä Stenberg tulkitsi liittyvän siihen, että joku oli lapsivuoteessa. Samassa paikalle tuli naisia, joilla oli pieni vauva rasiassa, ja jotka kulkivat huoneen halki. Lapsessa oli kuitenkin jotain vialla, mikä ei

■ Kuva 3. Pehr Stenberg näki epätavallista valtiollista unta, jonka hän tulkitsi liittyvän vain seitsenkuukautiseksi eläneen prinssi Karl Gustavin syntymään ja kuolemaan. Gustaf Lundberg (1695–1786), pastellityö. Karl Gustav (1782–1783), Ruotsin prinssi, Smålandin herttua. Inventaarionumero NMGrh 1591, Nationalmuseum, Ruotsi. Wikimedia Commons.

miellyttänyt ihmisiä. Stenbergin mukaan paikkakunnalle tuli pian tieto pikku prinssin kuolemasta, ja kansaa kehoitettiin jättämään hänet pois yleisistä rukouksista kuningasperheen puolesta. Stenberg koki taas saaneensa selityksen unelleen (I:455).

Vuonna 1782 Stenberg kirjasi samalta yöltä kaksi Kauttuan ruukilla nähtyä poikkeuksellisen väkivaltaista unta (I:386). Hän oli muuten nukkunut hyvin, mutta aamuyöstä häntä oli vaivannut painajainen. Joku oli ajanut häntä takaa pitkien suurkaupungin, mahdollisesti Turun, katuja paljastettu miekka kädessään. Stenberg pakeni henkensä kaupalla piiloutuen lopuksi porttiliiteriin. Sieltä takaa-ajaja kuitenkin löysi hänet

40. Burke 1973, 339–340; Már Jónsson 2020, 135–137.

aikoen lävistää hänet terällään. Joku kuitenkin pelasti Stenbergin ja hän pakeni professorin taloon.⁴¹ Aamupalapöydässä Stenbergin isäntä, Kauttuan patruuna Johan Parmen Timm (1742–1801) tunnusti painajaisen vaivanneen häntäkin samaisena yönä. Unessa vanha mies oli ratsailla seurannut nuorta miesratsastajaa, jonka hän oli lyönyt maahan hevosen selästä ja pahoinpidellyt.

Stenberg häkeltyi unien yhtäläisyyksistä. Halusiko Jumala ehkä varoittaa tulevan onnettomuuden uhasta? Hän toivoi Herran suojelusta uhkia ja turmiota vastaan. Stenbergin jatkaessa matkaansa määränpäähensä Turkuun unet olivat edelleen pinnalla hänen ajatuksissaan ja hän päätti olla varuillaan toimissaan. Palattuaan opiskelukaupunkiinsa Turkuun Stenberg vieraili tervehdyskirroksella osakuntalaistensa asunnoilla (I:390). Kahta näistä hän ei tuntenut entuudestaan erityisen hyvin, mutta Stenbergin saavuttua sisään he tervehtivät häntä vuorotellen erittäin ystävällisesti suudelmalla. Alemmuuskompleksinen Stenberg hämmencyi näin odottamattomasta sydämellisyydestä, koska katsoi itsensä heitä vähäisemmäksi. Muistaen tuoreen ja masentavan Kauttuan painajaisunensa hän pelkäsi joutuneensa säätyasemassa ylempien opiskelutovereiden pilkan ja ivan kohteeksi. Kun hän sitten ymmärsi miesten olevan vilpittömiä, hän ilahtui heidän ystävällisyydestään sitäkin enemmän. Kauttuan painajaisuni vaikutti samoin levottoman Stenbergin reaktioon, kun hänen opiskelutoverinsa tuli erittäin masentuneena pyytämään lohtua. Unensa edelleen muistava Stenberg pelkäsi tämän olevan opiskelijajäynää hänen pilkkaamiseen. Hän kuitenkin katui käytöstään havaittuaan toverinsa melankolian olevan aitoa (I:415).

Eräs uni alkoi tulkintani mukaan painostavana, mutta muutti luonnettaan voimauttavaksi. Se sijoittui Stenbergin ensimmäiseen koulu-kaupunkiin Uumajaan ja tarkemmin sen tapulisatama Rataniin. Stenbergin setä Lars Persson Ström työskenteli siellä virkamiehenä meritullissa. Unessa Stenberg rakensi sedän taloon uusia koreita rappusia ennen kuin uni siirsi hänet sataman eteläpuolella olevan luodon lähelle. Vedessä

sijaitsi kookas, punamullalla maalattu puinen rakennus, johon pääsi maalta ainoastaan pors-tuan kynnykselle vievää kapoista kahden tuuman levyistä lautasiltaa pitkin. Uimataidoton Stenberg joutui tasapainoilemaan sitä pitkin taloon, mutta melkein huojahti mereen puolenvälin kohdalla. Onneksi hän sai suoristuttuaan tasapainonsa takaisin. Porstuaan saavuttuaan hän nousi portaita ylös katon alle. Sitten uni päättyi. Muistiinpanoissaan Stenberg totesi voivansa vastaisuudessa osoittaa unen toteutumisen (I:527–528).

Pehr Stenberg lienee laillani tulkinnut uhkaavan vedenylityksen kapeaa lankkusiltaa pitkin hyveen kaidalla tiellä tasapainoiluna. Horjahtaminen merkitsisi lankeamista ja tuhoa. Vaarallinen tie päättyi kuitenkin onnekaasti maaliin, ja nousu portaita pitkin ylös saattoi tarkoittaa hyveen voittoa ja nousua autuaiden joukkoon taivaaseen – tässä tapauksessa myös papinvirkaan. Avoimen uskonnolliset elementit puuttuvat kuitenkin Stenbergin kirjaamista unista, mikä on ehkä hieman yllättävää teologian opiskelijalta.

Silti Stenberg kuvasi eri yhteyksissä uskonnollisia kokemuksiaan. 1700-luvulla eli vielä ikaikainen käsitys siitä, että henkimaailman voimat tai Jumala kommunikoivat ihmisten kautta unien välityksellä. 1600-luvulla pappi Ralph Josselin kirjasi päiväkirjaansa uskonnollisiakin unia poh-tien niiden merkitystä. Seuraavalla vuosisadalla irlantilainen kveekari John Rutty koki unen kautta syvän ja voimauttavan uskonnollisen kokemuksen. Vaikka järki ja rationaalisuus valtasivat alaa, usko maagiseen ja yliluonnolliseen vaikutti vielä vahvasti unien tulkintakulttuuriin. Stenbergin lailla useat 1700-luvun ihmiset suhtautuivatkin kaksijakoisesti uniin enteinä.⁴²

Levottomat unet ja niiden tulkinnat Stenbergin sosiaalisten suhteiden peilinä

Vaikka nuori Pehr Stenberg kirjoitti toistuvasti varauksellisuudestaan uniin tulevaisuuden enteinä, hän silti kirjasi elämäntarinaansa monia unia, joiden katsoi saaneen selityksen tai käyneen myöhemmin toteen. Unet saivat oma-elämäkerrassa seuraa ennustuksista ja povauk-

41. Stenbergillä itsellään ei vaikuttanut olleen pelottavia kokemuksia öisin melko rauhallisesta Turusta, ks. Panu Savolainen, *Stadsrummet och miljöupplevelsen i Pehr Stenbergs levernebeskrivning under studieåren i Åbo (1778–1789)*. *Historisk Tidskrift för Finland* 105 (2020), 209–233, tässä 219–220.

42. Crawford 2004, 94–96; Plane & Tuttle 2013, 2, 12–15, 20; Mack 2013, 207–212, 220–224; Pigman 2019, erit. 2–5, 159–204.

sista, jotka olivat osin viihteellisiä ja leikkimielisiä, osin vakavasti otettuja. Stenberg pyrki selittämään, miksi hän oli nähnyt tietynlaisia unia. Hän pohti lisäksi, olisivatko ne enteellisiä vai eivät.

Pehr Stenberg keskusteli usean sukulaisten ja tuttavien kanssa unista ja niiden tulkinnoista. Tuttavat esittivät käsityksiään taistelua käärmeitä tai tulta vastaan käytyjen unien tulkintasympoliikasta. Niiden katsottiin merkitsevän rakkautta ja kosintaa, mutta ne eivät ainakaan suoraan vaikuta pohjanneen aikakauden unitulkintakirjallisuuteen. Luultavasti suullinen tulkintaperinne pohjautui yleisempään uskonnollis-kulttuuriin symboliikkaan.

Stenberg kuvasi ja tulkitsi myös unikertomuksia tilannekohtaisesti, osana ihmisten välistä vuorovaikutusta. Stenberg epäili ainakin kerran, että hänelle kerrottu uni oli keksitty, ja että sitä käytettiin keinoina vaikuttaa häneen, jotta hän käyttäytyisi toivotulla tavalla. Unikertomuksia ja -tulkintoja saatettiin toisinaan ehkä käyttää myös keskustelunavauksina luotaamaan keskustelukumppanin tunteita ja aikoja. Unet herättivät tunteita näkijöissään tai vahvistivat näkijänsä (tai kuulijoiden) käsityksiä ja tunteita sekä näin ollen osaltaan motivoivat näiden toimintaa.

Levottomat unet vaikuttivat kiistatta merkittävästi Stenbergin mielialaan ja tulkintoihin myöhemmistä sosiaalisista tilanteista. Etenkin eräs väkivaltainen painajainen vaikutti hänen suhteisiinsa opiskelutovereihin, koska se lietsoi hänen epävarmuuttaan ja alemmuudentuntoaan. On erikoista, ettei Stenberg kertaakaan kirjannut uskonnollista unta omaelämäkertansa ensimmäisiin kirjoihin, vaikka hän opiskeli papiksi ja hänen kutsumuksensa niissä olikin muuten vahvasti läsnä. Tässä hän poikkesi esimerkiksi Emanuel Swedenborgista. Kukaan hänen sukulaistaan ei myöskään esiintynyt hänen kirjaamisensa unissa toisin kuin Sæmundur Hólmilla.⁴³

Suurin osa Stenbergin itse näkemistä ja kirjaimista levottomista unista liittyi siihen, että hän

ihastui viiteen eri aatelisneitoon toimiessaan kotiopettajana 1780–1787. Rakkausunien määrä johtui luultavasti Stenbergin nuoruudesta ja epävarmasta elämäntilanteesta. Hyviin naimisiin haluava Stenberg käsitteli unissaan intensiivisesti niitä ristiriitaisia tunteita, joita epäsäätyisen rakkauden ja avioliiton mahdollisuus herätti hänessä ja ympäristössä useiden vuosien ajan.⁴⁴ Rakkaus inspiroi useita miellyttäviä unia, mutta myös painajaisia. Stenberg näyttää kirjanneen rakastettujaan käsitteleviä unia sekä painajaisia siltä varalta, että suhde johtaisi myöhemmin avioliittoon. Tällöin ne olisivat olleet tulkittavissa enteiksi.

Stenbergin kirjaamat levottomat unet vaikuttivat häneen epätavallisen paljon. Silti on syytä muistaa, etteivät ne edustane kuin murto-osaa hänen unikokemuksistaan.⁴⁵ Näilläkin varauksilla Pehr Stenbergin ”Lefwernes beskrifning” avaa poikkeuksellisen monipuolisen ikkunan 1700-luvun elämänpiiriin. Kuten tämä artikkeli osoittaa, muisteluiden runsaudensarvesta riittää anteja myös unien kulttuurisesta merkityksestä kiinnostuneille.

Tekijä kiittää lämpimästi artikkelin kolmea anonyymiä arvioitsijaa, HAikin toimitusta, Marko Lambergia, Már Jónssonia, Kirsi Kanervaa, Anu Korhosta, Kaarina Koskea sekä Nalle Valtialaa kirjallisuusvinkeistä ja osuvista kommentteista käsikirjoituksen aikaisempiin versioihin. Artikkelin on Suomen Akatemian tutkimushankkeen Legal Literacy in Finland ca. 1750-1920: A Case of Popular Legal Learning in Premodern Europe (nro 309055) sivutuote.

OTT Mia Korpiola on oikeushistorian professori Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa.

Sähköposti: mia.korpiola@utu.fi.

43. Már Jónsson 2020, 135, 146–147.

44. Unien roolista kulttuuristen kokemusten pelkojen ja henkilökohtaisten tai ammatillisten ongelmien käsitteijänä esim. Burke 1973, 332; Anthony F. C. Wallace, Xanadu. Dreams of the Dark Side of Paradise. Teoksessa Ann Marie Plane & Leslie Tuttle (toim.) *Dreams, Dreamers and Visions. The Early Modern Atlantic World*. University of Pennsylvania Press 2013, vii–xiv, tässä viii; Már Jónsson 2020, 137–140, 147–148.

45. Uniaiheista ja niiden edustavuudesta esim. Burke 1973, 334–339.